



บทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2470-2520) : จาก “ชนบ”
สู่การปรับปรนให้เข้ากับบริบทภาคใต้ยุคพัฒนา

The Wai Khru text in the booklet of the southern region of the printed era
(1927-1977): From Tradition to adapting to the southern context of the
development era.

อัชฎาวุธ ไชยวรรณ^{1*} และพัชลินจ์ จินนุ่น²

Audsadawut Chaiyawan^{1*}, and Phatchalin Jeennoon²

¹ นิสิตปริญญาโท สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

¹ Graduate Student, Thai Major, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

² ผศ.ดร., สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา

² Asst. Prof. Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

* Corresponding author, E-mail: famefame2539fame@gmail.com

บทคัดย่อ

บทไหว้ครูอยู่ในส่วนเกริ่นนำในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่อิงกับความเชื่อทางศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์
และปัจจัยอื่น ๆ ได้สืบทอดและปรับปรนไปตามกาลเวลาด้วยเหตุนี้ บทไหว้ครูจึงมีความสำคัญและน่าศึกษา
บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การสืบทอดและสร้างสรรค์บทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กภาคใต้
ในช่วง พ.ศ.2470-2520 การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสาร ผู้ศึกษาได้รวบรวมบทไหว้ครู
จากแหล่งข้อมูล 2 แหล่ง ได้แก่ แหล่งแรก คือ หนังสือวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรรซึ่งส่วนใหญ่
เป็นวรรณกรรมที่มาจากหนังสือชุด บทไหว้ครูจำนวน 4 บท และแหล่งที่สอง คือ รวบรวมจากหนังสือเล่ม
เล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์ช่วง พ.ศ. 2470-2520 บทไหว้ครูจำนวน 7 .บท ซึ่งพิจารณาจากเนื้อหา การใช้
ถ้อยคำภาษา และบริบทที่เกี่ยวข้องในบทไหว้ครู นำเสนอผลการศึกษาดังวิธีพรรณนาวิเคราะห์
ผลการศึกษา พบว่า บทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์ได้สืบทอด ชนบของบทไหว้ครูจาก
วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้สมัยโบราณ 4 ลักษณะ ได้แก่ 1)การอ้างถึงเทพในวัฒนธรรมอินเดีย 2) การอ้าง
ถึงพระรัตนตรัย 3) การอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ และ4) การอ้างถึงผู้มีพระคุณ อย่างไรก็ตามจากผล
การศึกษา พบว่า ได้สร้างสรรค์บทไหว้ครูขึ้นใหม่ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การอ้างถึงบุคคลสำคัญคือสุนทรภู่
และ 2) การอ้างถึงสัญลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่ ทั้งนี้ผู้เขียนบทไหว้ครูได้ปรับปรุง บทไหว้ครูให้เข้ากับกระแส
วัฒนธรรมทางหนังสือของเมืองหลวง และนโยบายการสร้างชาติของจอมพล ป.พิบูลสงครามซึ่งสะท้อนให้
เห็นถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมของภาคกลางที่มีต่อวัฒนธรรมของภาคใต้อย่างชัดเจน

คำสำคัญ : บทไหว้ครู ชนบ หนังสือชุด หนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์

Abstract

The Wai Khru text appears in the introduction section in literature. Southern
region based on religious beliefs sacred objects and others have inherited and adjusted
to the era. The purpose of this article is to analyze the succession and creation of the



respect of the teacher in the southern booklet during 1927-1977. This study is a documentary study. The students compiled the teacher's respect from the first source is the Thaksin literature books, which are selected literature, most of which are from the book and the second source is collected from the southern booklet of the printing period from 1927-1977. The results of the descriptive analysis method revealed that the Wai Khru Chapters in the southern booklet of the printing period have the inheritance of the Wai Khru Chapters from the ancient southern Thai literature. The characteristics are references to deities in Indian culture. Reference to the triple gem references to other sacred things and references to benefactors. However, it was found that creation the new Wai Khru text has 2 characteristics, namely the reference to Sunthorn Phu. And referring to symbols of the modern state the potential implications are significant, based on the book of the capital and a policy of nation-building of Field Marshal P. Pibulsongkram.

Keyword : The Wai Khru text, Khanob, Bud Books, booklet of the southern region of the printed

บทนำ

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้สมัยโบราณได้กล่าวถึงบทไหว้ครูซึ่งปรากฏในหนังสือยุคก่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมประเภทนิทาน ศาสนา นิราศหรือคำสอน บทไหว้ครูส่วนใหญ่ มักอ้างถึงเทพดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เป็นรู้จัก บทไหว้ครูเป็นบทเกริ่นนำก่อนเข้าสู่เนื้อหาของวรรณกรรม เน้นคำกล่าวเคารพต่อสิ่งและผู้เขียนบูชาหรือระลึกถึง ถือเป็นชนบทที่สืบทอดกันมา เช่น การกล่าวถึงเทพของวัฒนธรรมอินเดีย การกล่าวถึงพระรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่ผู้เขียนเคารพ ดังที่สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2547) กล่าวว่า บทไหว้ครู หรือบทประณามพากย์ หรือบทประณามพจน์ในวรรณกรรม คล้ายกับบทศุภมัสดุ หรือ บทนมัสการ เป็นคำกล่าวน้อมไหว้ต่อสิ่งที่ควรกราบไหว้ เพื่อขอให้ความดี ความงามจงมีแก่ผู้รจนางานของผู้รจนาน บทประณามพากย์บางส่วนคล้ายกับบทอาเศียรวาทเพื่อขอรับการอำนวยการพรจากสิ่งที่มีพระมหิตานุภาพอันเป็นสิริมงคลแก่ทุกคนที่เกี่ยวข้องกับงานนั้น ๆ บทประณามพากย์มีคุณค่าหลายประการ เช่น ช่วยให้เห็นวิสัยทัศน์และมโนทัศน์ของผู้รจนาน เห็นพัฒนาการของคติความเชื่อของชุมชน รวมทั้งได้เห็นวิถีและพลังของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่า ชนบทของบทไหว้ครูเริ่มเปลี่ยนแปลงไป นับตั้งแต่มีหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์ในทศวรรษ 2470 หลังจากทศวรรษ 2520 ก็เริ่มคลี่คลายไป จึงเป็นสาเหตุทำให้ผู้ศึกษาสนใจวรรณกรรมท้องถิ่นกลุ่มนี้ ว่าได้สืบทอดหรือเปลี่ยนแปลงชนบทไหว้ครูอย่างไรบ้าง มีนัยสำคัญแห่งการสืบทอดหรือเปลี่ยนแปลงหรือไม่

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังไม่มีการศึกษาการสืบทอดและการเปลี่ยนแปลงของบทไหว้ครูในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่เป็นกลุ่มหนังสือเล่มเล็กอย่างละเอียดลึกซึ้ง ที่ผ่านมามีการกล่าวถึงกันใน



ภาพกว้าง ๆ หรือเจาะจงในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้บางประเภทในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ เช่น สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2547) ศึกษาเรื่อง บทไหว้ครูในวรรณกรรมทักษิณที่เน้นเฉพาะวรรณกรรมในหนังสือชุดเท่านั้น เนื้อหาได้อธิบายให้เห็นถึงจารีตการเขียนบทไหว้ของศิลปินทุกสาขา เนื่องจากเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และตั้งข้อสังเกตถึงสัญลักษณ์ที่มีมักจะพบวรรณกรรมภาคใต้ประกอบด้วย 8 อย่าง ได้แก่ ท้าวพาลี หมายถึงยักษ์ที่ได้รับพรจากพระพรหม บอริถิวเป็นเทพแห่งแผ่นดิน รอยพระพุทธรบาท อุปัชฌาย์ นางโศควดี นางเมขลา และตาทาหลา ยายกาหลี นอกจากนี้มีงานวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ของพัชลินจ์ จินนุ่น (2560) ศึกษาเรื่องวรรณกรรมภาคใต้ยุคการพิมพ์ พ.ศ.2470 - 2520 : ความหลากหลายคุณค่า ภูมิปัญญาที่มุ่งเน้นประเด็นความหลากหลายคุณค่าและภูมิปัญญาของวรรณกรรมภาคใต้ยุคการพิมพ์มากกว่าพินิจวิเคราะห์บทไหว้ครูอย่างลึกซึ้ง ทำให้ผู้ศึกษาสนใจวิเคราะห์ประเด็นการสืบทอดและสร้างสรรค์บทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ทศวรรษที่ตีพิมพ์ในช่วงพ.ศ. 2470-2520

ผลการศึกษา

1. “บริบท” ที่ปรากฏในบทไหว้ครูสมัยโบราณ: วิเคราะห์จากหนังสือชุด

จากการศึกษาหนังสือชุดจากเรื่องโองการพยากรณ์ เรื่องวันการคำกาพย์ เรื่องพญาหงส์คำกาพย์ และเรื่องป่องครก พบว่า หนังสือชุดมีขนบในบทไหว้ครูอย่างชัดเจน แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับทางศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นวิถีคิดที่ยึดเหนี่ยวเรื่องดังกล่าวเป็นที่ตั้ง ผู้ศึกษาพบว่า ขนบที่ปรากฏใน หนังสือชุด มี 4 ลักษณะ ดังนี้

1.1 การอ้างอิงเทพในวัฒนธรรมอินเดีย

บทไหว้ครูมักอ้างอิงเทพในวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งเป็นรากฐานความคิดสำคัญของนักเขียนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากคติความเชื่อฮินดูโบราณนั้นเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีบทบาทและผูกพันกับวิถีชีวิตประจำวันของคนไทยคู่มากระบบความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทไหว้ครูของภาคใต้ เห็นได้อย่างชัดเจน เพราะนิมลัทธิที่นับถือพระศิวะอาจจะเจริญกว่าลัทธิที่นิยมพระนารายณ์ ซึ่งส่วนใหญ่การบูชาเทพตามศาสนาพราหมณ์ฮินดูเป็นขนบสำคัญในการเขียนบทไหว้ครูตั้งแต่อดีต เป็นความเชื่อที่สะท้อนคติการสร้างโลกแบบโบราณ ทำให้เกิดความเคารพต่อบรรดาเทพซึ่งถือเป็นผู้สร้างสรรค์ ดังที่สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2547) กล่าวว่า คำว่า โอม เป็นบทประณามพจน์โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภท โองการ ตามคติความเชื่อประกอบด้วย ม อ อุ หรือ อุ อ ม อ.ได้แก่ พระวิษณุหรือพระนารายณ์ อุ.ได้แก่ พระอิศวรหรือพระศิวะ และม.ได้แก่ พระพรหม ดังปรากฏในโองการพยากรณ์ ดังนี้ “โอมสิทธิการยกขยม จักตั้งบังคม พระพุทธิเจ้า อิศวรรณรายณ์ผู้เป็นเจ้า ท่านให้กูไปตรัส ใช้ให้กูไปทยาน ไปยังพระมหาฤาษีทั้ง 107 ตน อันรู้มนต์และรู้ยา อันนานาและต่าง ๆ กัน” (ชวน เพชรแก้ว, 2548)

1.2 การอ้างอิงคุณพระรัตนตรัย

บทไหว้ครูในหนังสือชุดมีขนบสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การบูชาคุณพระรัตนตรัยซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี พระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่ง



ทางจิตใจเมื่อชาวบ้านจะประสงค์กระทำการสิ่งใดก็ต้องบูชาพระรัตนตรัยก่อนเสมอ เพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิต ซึ่งในอีกนัยหนึ่ง การเขียนหนังสือบุดถือได้ว่าเป็นพุทธบูชาอย่างหนึ่งของผู้เขียนนิยมกว่า ดังที่ อุดม หนูทอง (2537) กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องไตรรัตนานภาพ ชาวบ้านมองว่าพระพุทธรูปเจ้ามีอำนาจกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ แม้กระทั่งมนุษย์ จึงมีการบูชาพระพุทธรูปเจ้าเพื่อขอความสำเร็จ ความเป็นสิริมงคลดังที่ปรากฏในหนังสือบุดเรื่อง วันคาราคำภัพย์ ดังนี้

“หัตถ์ถึงตั้งเหนือเศศ ต่างประทุมเมศยอไหว้ไป
พุทธรูปสั่งสอนใจ ให้แจ้งในอุระพา
ธัมมิ่งเห็นคู่ด้วย มาชอุช่วยนำอักษรา
ให้เพื่องเรื่องวิชา พระสังฆาช่วยชี้แจง” (ชวน เพชรแก้ว, 2548)

1.3 การอ้างอิงถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ

บทไหว้ครุ้มักอ้างอิงถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ซึ่งนอกเหนือจากเทพในวัฒนธรรมอินเดียและพระรัตนตรัยในทางพระพุทธศาสนา ยังอ้างอิงถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่คอยคุ้มครองรักษาตามแหล่งที่อยู่อาศัย หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกชาวบ้านกำหนดขึ้นจากตำนานท้องถิ่น เนื่องจากชาวบ้านนั้นมีวิถีชีวิตที่สำคัญอยู่ประการหนึ่งว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายล้วนส่งผลต่อชีวิตทั้งสิ้น เป็นความเชื่อที่ถูกปลูกฝังมาตั้งแต่อดีตการศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้เขียนด้วยดังที่ปรากฏในหนังสือบุดเรื่องพญาหงส์คำภัพย์ ดังนี้

“ทั้งท้าวอำมรินทร์ อามราธิราช ทิพยอาสาธา
ราโชเทเวศร์ เทวัญชั้นฟ้า ชั้นมหิทธิฤตุดีตานิมมานรดี” (ชวน เพชรแก้ว, 2548)

1.4 การอ้างอิงถึงผู้มีพระคุณ

บทไหว้ครุ้มิชนบสำคัญในการรำลึกถึงผู้มีพระคุณทั้งพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ อุปัชฌาย์ กวีหรือนักปราชญ์ และพระมหากษัตริย์ ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีพระคุณต่อผู้เขียนนับตั้งแต่พ่อแม่ผู้ให้กำเนิดแล้ว อบรมเลี้ยงดูจนเจริญเติบโต ครูบาอาจารย์ถือเป็นบุคคลสำคัญทางการศึกษาที่ให้ศาสตร์ความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพ ส่วนอุปัชฌาย์นั้นเป็นบุคคลสำคัญทางศาสนาถือได้ว่าเป็นผู้เปิดโลกแห่งธรรมให้แก่ผู้อุปสมบท ดังที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2547) กล่าวว่า สิ่งผู้รจนาวรรณกรรมซึ่งเป็นชาวพุทธกราบไหว้กันเป็นจารีตนิยมอีกประการหนึ่ง คือ อุปัชฌาย์ ทั้งนี้เพราะชาวใต้ถือกันว่า พระอุปัชฌาย์ผู้เป็นประธานการบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาเปรียบเสมือนผู้ให้กำเนิดเป็นคาร์บ 2 คือ อุปสมบทให้เกิดธรรมะในใจ พระอุปัชฌาย์จึงมีพระคุณใกล้เคียงกับบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ส่วนกวีหรือนักปราชญ์คนอื่น ๆ ถือเป็นต้นแบบสำคัญในการฝึกฝนเรียนรู้การเขียนหนังสือทั้งการจดจำคลังคำ รูปแบบและกลวิธีจนสร้างอัตลักษณ์ทางการเขียนของตัวเองขึ้นมาได้ และมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประมุขของชาติ เป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของแผ่นดิน มาอย่างยาวนานตั้งแต่ปฐมกษัตริย์ในสมัยโบราณจนถึงปัจจุบันทำให้ผู้เขียนได้มีที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม การอ้างอิงถึงผู้มีพระคุณนั้นไม่ได้จำกัดเพียงเท่านั้น อาจรวมไปถึงญาติทางสายเลือด



2.1.1 ความต้องการเสริมงคลแห่งชีวิต

บทไหว้ครู เป็นขนบอย่างหนึ่งในการเขียนเกริ่นนำในหนังสือบุดและหนังสือเล่มเล็ก มีการบูชาคุณรัตนตรัยสะท้อนให้เห็นวิถีคิดของผู้เขียนว่า บทไหว้ครูเป็นมงคลของชีวิต งานเขียนเป็นผลิตผลทางความคิด กลั่นกรองถ้อยคำเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นถึงความเชื่อในทางศาสนา การจะทำสิ่งใดก็ตาม จำเป็นต้องมีความเชื่อเรื่องโชคชะตาเข้ามาเกี่ยวข้อง งานเขียนก็เช่นเดียวกัน ก่อนเข้าสู่เนื้อหาภายในเรื่องได้อ่านบทไหว้ครูก่อน ถือเป็นเสริมงคลในชีวิตของทั้งผู้เขียนและผู้อ่าน ซึ่งต้องระลึกถึงผู้มีพระคุณหรือพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นมิ่งขวัญของประเทศ

2.1.2 คำนิยมความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

บทไหว้ครู สะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญูรู้คุณของผู้เขียนที่แสดงออกอย่างชัดเจนตั้งแต่การระลึกถึงผู้มีพระคุณ ได้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้อง ครูบาอาจารย์ พระอุปฌาย์ที่ผู้เขียนเคยบวชเรียนถือได้ว่าเป็นคุณสมบัตินี้เด่นของชาวภาคใต้ที่เป็นคนกตัญญูรู้คุณ

2.1.3 การพึ่งพิงและเคารพธรรมชาติ

บทไหว้ครูทั้งในหนังสือบุดและหนังสือเล่มเล็กต่างอ้างถึงการพึ่งพิงและเคารพธรรมชาติผ่านสัญลักษณ์ทางศาสนาของฮินดู คือ ตริมูรติ ซึ่งประกอบด้วยพระพรหมในความหมายแฝงเป็นผู้สร้างโลกสร้างธรรมชาติทุกอย่าง ให้ดำเนินไปตามวงจรชีวิต พระนารายณ์หรือพระวิษณุในความหมายแฝงเป็นผู้ดูแลธรรมชาติ และพระศิวะหรือพระอิศวรในความหมายแฝงเป็นผู้รักษาสมดุลในระบบนิเวศ เพื่อลดจำนวนประชากรให้เป็นวัฏจักรชีวิต แต่ก่อนที่จะอ้างถึงเทพทั้งสามหรือตริมูรตินั้น ได้อ้างถึงเทพองค์อื่นก่อนคัมภีร์ พระเวทเกิดขึ้น ซึ่งมีพระอินทร์เป็นเจ้าของแห่งธรรมชาติ หมายถึงเป็นแหล่งกำเนิดสรรพสิ่งพร้อมกับการดูแลธรรมชาติ บทไหว้ครูไม่เพียงแต่กล่าวสัญลักษณ์ทางศาสนา แต่ได้กล่าวถึงพระโพสพ เป็นความเชื่อทางคติชนวิทยาที่หมายถึงเทพทางเกษตรกรรมหรือเป็นแหล่งกำเนิดอาหารที่หล่อเลี้ยงมนุษย์หรือสัตว์ให้เติบโต หรือกล่าวอ้างถึงพระแม่ธรณีซึ่งเป็นเทพแห่งแผ่นดินซึ่งในความหมายแฝงคือ มาตุภูมิที่ตนเองถือกำเนิดเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสิ่ง เพื่อเคารพธรรมชาติแม้จะไม่ได้กล่าวถึงโดยตรง แต่ต้องอาศัยการตีความสัญลักษณ์ ดังที่ จิตร ภูมิศักดิ์ (2561) กล่าวว่า ในความสำนึกแบบชาวบ้านตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้น เทวดาประจำพื้นดิน คือ นางธรณี

2.2 การสร้างสรรค์บทไหว้ครูแบบใหม่: นัยแห่งอำนาจของวัฒนธรรมภาคกลางและรัฐสมัยใหม่

ผู้ศึกษาพบว่า หนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคที่ตีพิมพ์ พ.ศ. 2470-2520 ได้สร้างสรรค์ตัวบทแบบใหม่ ดังนี้

2.2.1 การอ้างถึงบุคคลสำคัญ คือ สุนทรภู่

การอ้างถึงสุนทรภู่สืบเนื่องจากท่านเป็นนักเขียนต้นแบบที่ชาวบ้านรู้จักในยุคนั้น ชาวภาคใต้รู้จักสุนทรภู่ผ่านการอ่านหนังสือวัดเกาะ อิทธิพลทางด้านการเขียนของสุนทรภู่ถือได้ว่าเป็นต้นแบบสำคัญทั้งในด้านรูปแบบและกลวิธีในการเขียนหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ ดังนี้



“ขอยกคุณสุนทรภู่ผู้สูงสิงห์ ให้เด่นดังคารมย์มีคมสรรค์
ขอให้อำนาจจับแจ่มแจ่มทั่วทุกแคว้นกัณฑ์ เหมือนแก่งกลั่นกล่อมโลกไม่ใคร่ครหา”

(หมอจุ จันทรแก้ว, 2488)

ผู้ศึกษาพบว่า โรงพิมพ์วัดเกาะหรือโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ตั้งอยู่ที่ถนนสำเพ็ง ข้างวัดเกาะซึ่งอยู่ในเมืองหลวง โรงพิมพ์นี้จำหน่ายหนังสือโดยตรง คนจึงเรียกว่าร้านหนังสือวัดเกาะซึ่งส่วนใหญ่จะพิมพ์หนังสือพงศาวดารหรือวรรณคดีชั้นครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเขียนของสุนทรภู่ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างสูง เหตุที่หนังสือวัดเกาะในภาคใต้แพร่หลาย เนื่องจากมีร้านหนังสือในภาคใต้ที่เป็นตัวแทนจัดจำหน่ายไม่ว่าจะเป็นจังหวัดพัทลุงหรือนครศรีธรรมราช หนังสือเล่มเล็กภาคใต้ เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นและพิมพ์จำหน่ายในรูปเล่มคล้ายหนังสือ “หนังสือวัดเกาะ” ดังที่พิชลินจ์ จินนุ่น (2560) กล่าวว่า ในช่วงที่หนังสือวัดเกาะภาคกลางแพร่หลายลงมาสู่ภาคใต้ ชาวภาคใต้นิยมอ่านกันมาก ส่วนใหญ่นำไปอ่านหรือสวดเป็นทำนองเสนาะตามประเพณีการสวดในท้องถิ่น แม้กระทั่งนายตะลุงและมโนราห์ก็นิยมนำเรื่องในหนังสือวัดเกาะไปแสดง ดังนั้น ผู้ศึกษาพบว่า นักเขียนชาวภาคใต้จึงมักอ้างถึงสุนทรภู่ซึ่งกลายเป็นตัวแทนนักเขียนในวัฒนธรรมภาคกลาง เพื่อพยายามอิงกระแสหนังสือจากเมืองหลวง ทำให้ตนเองเป็นคนร่วมสมัยที่รับรู้ข่าวสารของวงการหนังสืออยู่ตลอดและพัฒนาฝีมือการเขียนงานวรรณกรรมได้ตามแบบหนังสือวัดเกาะ

2.2.2 การอ้างถึงสัญลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่

บทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กใต้อ้างถึงสัญลักษณ์รัฐสมัยใหม่อย่างชัดเจน ดังนี้

1) การอ้างถึงชาติและกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ชาติและรัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่ ชาติในที่นี้ไม่ได้หมายถึง การแบ่งชาติตามแนวคิดเดิมที่แบ่งออกเป็นอาณาจักรแบบโบราณหรือมณฑลเทศาภิบาล แต่หมายถึงประเทศไทยที่มีพรมแดนชัดเจนเป็นปึกแผ่น มีการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทรงใช้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศที่ผู้ใดจะละเมิดไม่ได้ ดังนี้

“วิมเณศวร์เจษฎาอาจารย์กาพย์ ศิโรราบขอปัญญามาประสพ

ครูบาอาจารย์กรานนอบนบ เคารพชาติกษัตริย์รัฐธรรมนูญ”

(รัตนชัย เตละกุล, 2492)

บทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์อ้างถึงถึงสัญลักษณ์ของรัฐธรรมนูญสะท้อนให้เห็นถึงการพยายามเรียนรู้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของผู้เขียนเพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงความสำคัญของรัฐธรรมนูญ เนื่องจากเป็นยุคที่เข้าสู่รัฐสมัยใหม่ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงเข้าใจผิดว่าประชาธิปไตยหรือรัฐธรรมนูญเป็นชื่อของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในคณะราษฎร ซึ่งขณะนั้นการศึกษาของประชาชนยังไม่ได้ทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองแบบใหม่น้อยมาก จำเป็นที่จะต้องอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น



ประชุม ดังนั้น หนังสือเล่มเล็กภาคใต้เข้าถึงนักอ่านได้เป็นจำนวนมาก จึงเป็นการประชาสัมพันธ์ไปอีกทางหนึ่งด้วย

2) การอ้างอิงบุคลากรของรัฐ

การอ้างอิงบุคลากรของรัฐในบทไหว้ครู ทั้งนี้เนื่องจากบุคลากรเป็นกลไกทำงานสำคัญของรัฐสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นบุคลากรของรัฐระดับระดับสูงลดหลั่นจนกระทั่งถึงระดับท้องถิ่น ซึ่งเน้นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น

“ค่านับรัฐมนตรีวีระชน เผ่าอดทนบริหารกิจการใหญ่

ต้องกำจัดเสี้ยนหนามปราบภัยหวังให้ไทยเป็นสุขถ้วนทุกคน” (ท่าม, 2500)

รัฐสมัยใหม่เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความคิดแบบเดิมที่เคยมองรัฐเป็นอาณาจักรเป็นมณฑลเทศาภิบาล ผู้เขียนพยายามนำประวัติศาสตร์การเมืองไทยในช่วงทศวรรษ 2470-2520 ซึ่งเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม คือ สัญลักษณ์รัฐธรรมนูญซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศที่ทุกคนควรเคารพ การอ้างอิงนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี เจ้านายหรือแม้แต่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน บทไหว้ครูได้แสดงออกให้เห็นถึงความเคารพต่อรัฐ โดยผ่านตัวบุคคลที่มักอ้างอิง จึงถือได้ว่ากลไกทำงานสำคัญของรัฐสมัยใหม่ การเคารพในที่นี้ไม่ได้เพราะกลัวอำนาจรัฐ แต่ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐที่เอื้อประโยชน์สุขแก่ประชาชน กล่าวคือในบางบทไหว้ครูบอกเล่าถึงเหตุการณ์ที่ผู้นำประเทศอย่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่สร้างชาตินิยมขึ้นมาเพื่อให้ประเทศพ้นวิกฤตสงครามและนำประเทศสู่การพัฒนา

บทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์กล่าวถึงนโยบายของรัฐในด้านการพัฒนาชุมชน เห็นได้จากสัญลักษณ์ที่ปรากฏในบทไหว้ครู ได้กล่าวถึงอำนาจของการปกครองท้องถิ่น ผ่านกลไกการทำงานอย่างเจ้านาย ผู้ใหญ่บ้าน กำนันซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้เท่าเทียมกันทางด้านเศรษฐกิจ ขจัดความยากจนหรือปัญหาความไม่เข้าใจระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น บุคลากรของรัฐจึงเป็นกระบอกเสียงสำคัญจากประชาชนไปสู่รัฐบาล และขณะเดียวกันก็เป็นกระบอกเสียงสำคัญของรัฐบาลสู่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อเป็นสื่อกลางในการทำความเข้าใจบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง พร้อมรับนโยบายอื่น ๆ ไปพัฒนาประเทศ นโยบายการสร้างชาติของจอมพล.พิบูลสงครามได้นับน่าวให้ผู้อ่านปฏิบัติตามซึ่งใน บทไหว้ครูมักอ้างอิงนายกรัฐมนตรีเกี่ยวกับนโยบายต่อต้านสินค้าจีน แต่สนับสนุนสินค้าไทย

มีข้อสังเกตว่า การปรับปรนบทไหว้ครูเพื่อเข้าสู่รัฐสมัยใหม่นั้น ถึงแม้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ฟังทางใจด้วยศาสนาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่สัญลักษณ์ที่พบในบทไหว้ครูของหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์นั้นเน้นไปที่การเมือง การปกครองอย่างเห็นได้ชัด การยกย่องการทำงานของบุคลากรรัฐ ได้แก่ นายกรัฐมนตรี คณะรัฐบาล รัฐมนตรี ทหาร เจ้านาย กำนันและผู้ใหญ่บ้าน สะท้อนให้ว่าผู้เขียนนั้นต้องการสื่อถึงผู้อ่านในประเด็นนโยบายของรัฐที่จะส่งผลต่อชีวิตของชาวภาคใต้โดยตรง การกระจายอำนาจเข้าสู่ท้องถิ่นเพื่อมาแก้ปัญหาความยากจนหรือความขัดแย้งในพื้นที่ นั้นหมายถึง ให้ชาวบ้าน



มีศรัทธาต่อรัฐ มีความเชื่อมั่นในการทำงานของเจ้าหน้าที่และมีความเชื่อในระบอบประชาธิปไตยที่นำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ผู้เขียนสะท้อนผ่านวรรณกรรมให้ชาวบ้านได้เข้าใจถึงนโยบายรัฐ และผู้เขียนก็เขียนบอกเล่าปัญหาที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่นเพื่อให้รัฐรับรู้และเข้ามาจัดการได้เช่นกัน

จากการศึกษาบทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์ตีพิมพ์ช่วง พ.ศ. 2470-2520 สรุป ได้ดังนี้ มีการสืบทอดขนบของบทไหว้ครูจากหนังสือชุด 4 ลักษณะ ได้แก่ การอ้างถึงเทพ ในวัฒนธรรมอินเดีย การอ้างถึงพระรัตนตรัย การอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ และการอ้างถึงผู้มีพระคุณ อย่างไรก็ตาม พบว่า ได้สร้างสรรค์บทไหว้ครูขึ้นใหม่ 2 ลักษณะ ได้แก่ การอ้างถึงบุคคลสำคัญคือสุนทรภู่ และการอ้างถึงสัญลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่มินยแฝงสำคัญ ได้แก่ การอิงกระแสทางหนังสือของเมืองหลวง ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้กลวิธีการเล่าเรื่องและพัฒนาฝีมือทางด้านงานเขียนวรรณกรรมของนักเขียนชาวภาคใต้ที่ยกระดับให้เป็นคนร่วมสมัยและตอบสนองนโยบายการสร้างชาติของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวภาคใต้เป็นอย่างมาก

ตารางที่ 1 แสดงการสืบทอดและปรับปรนบทไหว้ครูจากหนังสือชุดสู่หนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์

การอ้างถึงสัญลักษณ์	หนังสือชุด	หนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์
1.การอ้างถึงเทพในวัฒนธรรมอินเดีย	/	/
2.การอ้างถึงพระรัตนตรัย	/	/
3.การอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ	/	/
4.การอ้างถึงผู้มีพระคุณ	/	/
5.การอ้างถึงบุคคลสำคัญคือสุนทรภู่		/
6.การอ้างถึงสัญลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่		/

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นได้ว่า หนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์ที่ตีพิมพ์ช่วง พ.ศ. 2470-2520 มีการสืบทอดขนบจากบทไหว้ครูของหนังสือชุดและปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์บทไหว้ครูไปจากขนบเดิม ทำให้เห็นมโนทัศน์ของผู้เขียน ในบริบทสังคมยุคพัฒนาอย่างเห็นได้ชัด

บทสรุป

บทไหว้ครูในหนังสือเล่มเล็กภาคใต้ยุคการพิมพ์ที่ตีพิมพ์ช่วง พ.ศ. 2470-2520 ได้สืบทอดขนบของบทไหว้ครูจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้สมัยโบราณซึ่งพิเคราะห์จากหนังสือชุดพบ 4 ลักษณะ ได้แก่ การอ้างถึงเทพในวัฒนธรรมอินเดีย การอ้างถึงพระรัตนตรัย การอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ และการอ้างถึงผู้มีพระคุณ โดยมีนัยแฝงสำคัญ ได้แก่ ความต้องการเสริมมงคลแห่งชีวิต ค่านิยมความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และการพึงพิง/เคารพธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม พบว่า ได้สร้างสรรค์บทไหว้ครูขึ้นใหม่ 2 ลักษณะ ได้แก่ การอ้างถึงสุนทรภู่ และการอ้างถึงสัญลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่ มีนัยแฝงสำคัญ ได้แก่ การอิงกระแส



ทางหนังสือของเมืองหลวงและนโยบายการสร้างชาติของจอมพลป.พิบูลสงคราม เนื่องจากบริบททางสังคมกำลังเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย เน้นการกระจายอำนาจรัฐสู่ท้องถิ่น พร้อมกับการสร้างรากฐานการศึกษาที่ทำให้ชาวบ้านมีความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพและเท่าทันข่าวสาร จึงได้อ้างถึงสัญลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่ เช่น ชาติ รัฐธรรมนูญ หรือการยกย่องบุคลากรของรัฐ ตั้งแต่ระดับนายกรัฐมนตรี คณะรัฐบาล รัฐมนตรี ทหาร เจ้านาย กำหนดกระทั่งถึงระดับผู้ใหญ่บ้าน มีนัยแฝงสำคัญแสดงให้เห็นถึงการเคารพต่อรัฐ ความต้องการให้ท้องถิ่นอยู่ดีกินดี การเรียนรู้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย และการอิงกระแสทางหนังสือของเมืองหลวงเห็นได้ชัดจากการอ้างถึงสุนทรภู่ ในบทไหว้ครู อยู่เสมอถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่ง สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของชาวภาคใต้ที่ต้องการยกระดับตนเองให้เป็นคนร่วมสมัยกับวัฒนธรรมภาคกลางที่รับรู้ข่าวสารในวงกว้างอยู่เสมอ และผู้เขียนได้พัฒนาฝีมือการเขียนงานวรรณกรรมได้ตามแบบ/ต่อยอดจากหนังสือวัดเกาะ

ดังนั้น ไม่ว่าจะการสืบทอดหรือการสร้างสรรคบทไหว้ครูชิ้นใหม่ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานของค่านิยมความกตัญญูเป็นหลัก การอ้างถึงทุกเรื่องเกิดจากจิตสำนึกของผู้เขียนที่ต้องการระลึกถึงและ แสดงความเคารพบูชาสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมในขณะนั้น หลังจากทศวรรษ 2520 ไม่ค่อยปรากฏบทไหว้ครูให้เห็นในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้นัก เนื่องจากรูปแบบวรรณกรรมสมัยใหม่ที่เข้ามารองรับเนื้อหาที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสั้น นวนิยายหรือกวีนิพนธ์ขนาดสั้นทำให้นักเขียนนิยมงานเขียนประเภทนี้มากขึ้น เพราะมีกลวิธีการเล่าเรื่องได้หลากหลายวิธี

เอกสารอ้างอิง

- จิตร ภูมิศักดิ์. (2561). **บทวิเคราะห์มรดกวรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3 นนทบุรี : ศรีปัญญา.
- เจื้อน ชูสกุล. (2503). **โลกปฏิสนธิ**. พัทลุง : อุดมพาณิชย์กิจ.
- ชวน เพชรแก้ว. (2548). **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัตสรร เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2548). **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัตสรร เล่ม 6**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2548). **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัตสรร เล่ม 11**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชาญ ไชยจันทร์. (2499). **ประวัติสุรคาคกลอน**. ตรีง : โรงพิมพ์ชูไทยแบบเรียน.
- ดำเนิน บุณยรัตเศรณี. (2481). **ยุทธภชาชิตกับประสิทธิ์พร**. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณโอสถ.
- ท้าม. (2500). **ศิลปคาคกลอนสอนใจ**. ม.ป.พ.
- ท้ามและคล้อย. (2495). **คติคาคกลอนเตือนเพื่อน**. สงขลา : โรงพิมพ์สงขลาพานิช.
- พัชลินจ์ จินนุ่น. (2560). **วรรณกรรมภาคใต้ยุคการพิมพ์ พ.ศ.2470 - 2520 : ความหลากหลาย คุณค่าภูมิปัญญา**. สงขลา : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยทักษิณ.



- รัตน์ชัย เตละกุล. (2492). นางปฎาจารย์ เล่มที่ 1. พัทลุง : อุดมพาณิชย์กิจ.
- สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2547). วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- หม่อมจู้ จันท์แก้ว. (2488). คติธรรมคำกลอน. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง.
- อุดม หนูทอง. (2537). ความเชื่อชาวบ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา: มองจากวรรณกรรมแบบเก่า.
วารสารปริชาติ. 8, 1 (เมษายน-กันยายน 2537). 12-22.